

S prstom opišem onostranstvo,
v katerem sem še pravkar bival
brez rdeče rute krog vratu in rjavih čevljev,
v noči brez tebe:

pod zvezdami te slišim dihati.

RUDJER BOŠKOVIČ IN SODOBNIKI*

Ob 250-letnici njegovega rojstva

Alma Sodnik-Zupanec

Znano je stališče nekaterih fizikov in filozofov do Boškovičevega dela (Priestley, Robison, Lalande, Chlairaout, Davy, Faraday, Ampère idr.), namen našega razpravljanja je, da pokaže vpliv njegove prirodne filozofije pri sodobnikih, in sicer v tistih spisih, ki so nastali v zvezi z Boškovičevim bivanjem na Dunaju (1757/58) in v Nemčiji (1761). Ti spisi so za nas zanimivi tudi zavoľjo tega, ker dobimo v naših knjižnicah gradivo, ki gre v to smer in je v inozemstvu še nepoznano.

V drugi polovici 18. stoletja se je pojavila številna in obsežna literatura iz območja prirodne filozofije, matematike, fizike in astronomije, zgrajena na osnovah Boškovičevega dela iz leta 1758. *Theoria philosophiae naturalis, redacta ad unicam legem virium in natura existentium* (Teorija prirodne filozofije, spravljen na en sam zakon sil, obstoječih v prirodi). Avtorji teh spisov se predstavijo kot »recentiores«, se pravi kot zastopniki novejše, nove znanosti, moderne filozofije in mislijo s tem na Descartesa, Lockeja, Leibniza, predvsem na Newtona in Boškoviča. Visoko ga cenijo, nadvse razvijajo njegov nauk, razlagajo ga, prikazujejo prednosti njegovega sistema pred drugimi tedaj aktualnimi sistemi. To so Boškovičevi somišljeniki, ki so se znanstveno šolali ob njegovih delih, lahko bi tudi rekli: Boškovičeva šola v drugi polovici 18. stoletja. V teh delih dobimo marsikaj, kar pripada preteklosti, sholastični tradiciji, vendar to ne zadene bistva te literature. Značilno je že, da se pisci zanimajo predvsem za prirodno filozofijo, za fiziko in matematiko, ne za logiko in metafiziko. Problemi in nauki, s katerimi se je sholastična filozofija izredno nadvse ukvarjala, so tu komaj omenjeni ali sploh ne.

* Razprava je bila napisana lansko, jubilejno leto in jo iz tehničnih razlogov objavljamo z majhno zamudo. — *Op. ured.*

Mnogo važnejša je pripravljenost avtorjev, da sprejmejo izsledke Newtona in zlasti Boškovića. Po tej poti so namreč prišli do novega pojma o prirodi. Vidna je seveda razdalja med Boškovićem in njegovimi pristaši: medtem ko je Bošković v vsakem svojem delu originalen mislec, velik teoretik in eksperimentator, imajo spisi njegovih somišljenikov vse bolj didaktičen značaj, napisani so bili za višji univerzitetni študij (*ad usum auditorum philosophiae, pro nova elucubratione, in subsidium auditorum itd.*); dela so večidel kompendiji sodobne znanosti, kjer predstavljata sodobno znanost prav Newton in Bošković. So to avtorji, ki jih literatura včasih imenuje, njih dela pa, kolikor mi je znano, še niso bila globlje raziskana in prikazana.

K. Scherffer: *Institutiones Physicae*, Viennae 1752, *Institutiones Metaphysicae*, 1754, *Institutionum analyticarum Pars I, II*, 1772, *Institutionum mechanicarum Pars I, II*, 1770—1773, napisal je tudi več specialnih razprav iz območja fizike, n. pr. *Theoria micrometri objectivi a R. Boscovich concinnata*, 1757; Scherffer je prevedel tudi Boškovićevo razpravo o teleskopih, nanj je naslovljeno pismo *De centro oscillationis* v Boškovićevi *Teoriji prirodne filozofije*.

S. Storchenau, *Institutionum Metaphysicarum libri IV*, Viennae 1769.

N. Alber, *Cogitationes philosophicae de immediato corporum contactu theoriam J. R. Boscovich respicientes*, Viennae 1782.

L. Biwald, *Institutiones Physicae, Graeci* 1766, *Physica generalis*, 1767, *Physica particularis*, 1768, *Animadversiones in Extractum et Crisin Censoris Berolinensis circa Systema Boscovich*, Graeci 1775; Biwald je izdal tudi Boškovićevo *Theoria philosophiae naturalis cum Catalogo operum ejus ad annum 1765*.

A. Zeplichal, *Entrurf der Boscovichschen Naturlehre*, Breslau 1769.

N. Burkhäuser, *Theoria corporis naturalis principiis Boscovich conformata*, Wirceburgi 1770.

P. Mako, *Compendiaria Metaphysicae institutio*, Viennae 1762, *Compendiaria Physicae institutio*, Budae 1762, *Compendiaria Matheseos institutio*, 1764, in več razprav o fizikalnih vprašanjih.

J. B. Horvath, *Elementa Matheseos*, Tyrnaviae 1773, *Physica generalis*, 1770, 1775, *Physica particularis*, 1772, *Institutiones physicae generalis et particularis*, Torino 1780.

Mnogo navedenih del je bilo natisnjenih v več izdajah. Večkrat je tu poudarjeno, da izražajo spisi vseskozi principe, posebnosti Boškovićeve prirodne filozofije; k tej ugotovitvi pripomnim, da ne velja za vsa dela v enaki meri, zakaj v nekaterih tekstih dobimo tudi misli Chr. Wolfa, zlasti pri Storchenauu in Burkhäuseru.

Uspeh Boškovičevih somišljenikov je bil, da so seznanili širši krog izobražencev z njegovimi izsedki, da je rastlo zanimanje za prirodno filozofijo in prirodne vede, dosegli so celo, da je bil Boškovičev sistem sprejet v študijski program univerz. Mišljenje so tu predvsem univerze v Avstriji in v Nemčiji, kjer so javno o njem predavali (*in praecipuis academiis publice praelegitur, traditur*); s tem so znatno dvignili raven tedanjega univerzitetnega študija.

V naših knjižnicah dobimo gradivo, ki spada v skupino navedenih publikacij (Ljubljana, Škofja Loka, Zagreb, Zadar itd.). Potrebno bi bilo, da se to gradivo sistematično izpopolni in uredi, preišče. Navedem le nekaj primerov te sekundarne literature k Boškoviću, in sicer spise nekaterih slovenskih avtorjev:

A. Ambschel, *Dissertatio de aquae aliorumque nonnulorum fluidorum elasticitate*, Labaci 1778, *Dissertatio de centro gravitatis in subsidium suorum discipulorum conscripta*, Labaci 1779; *Dissertatio de motu*, Labaci 1780, *Anfangsgründe der allgemeinen auf Erscheinungen und Versuche gebauten Naturlehre I.—II.*, Wien 1791—1793, *Elementa Matheseos*, Vindobonae 1807—1810, *Elementa physicae e phaenomenis et experimentis deductae*, Vindobonae 1807.

Tentamen philosophicum, Labaci 1775.

Assertiones ex universa Physica et Mathesi elementari, Labaci 1779.

Institutiones Metaphysicae, anonimni rokopisi iz druge polovice 18. stoletja (NUK v Ljubljani).

Ambrosii Redescini de Haidovio O. C. Institutiones universae Philosophiae Recentioris usibus discipulorum accomodatae, Zagreb 1778 (rokopis Kapucinske biblioteke v Škofji Loki).

F. S. Karpe, *Darstellung der Philosophie ohne Beinamen in einem Lehrbegriff als Leitfaden bei der Anleitung zum liberalen Philosophieren*, Wien 1802/3, *Institutiones philosophiae dogmaticae*, Viennae 1804.

Navedena dela so tipični primeri naše ob Boškoviću orientirane literature. Nekaj podatkov o piscih in spisih:

A. Ambschel, r. 1749, v Cerknici, deloval je kot profesor matematike in fizike na ljubljanskem liceju (1773—1785), ki je imel značaj fakultete; bil je član akademije operosov, deloval je nadalje na dunajski univerzi (1785—1804); umrl v Bratislavi leta 1821. V svojih razpravah se sklicuje na Boškovičevo *Teorijo prirodne filozofije*, njegove izsledke imenuje *praeclara inventa ex physica*, zlasti krivuljo sil, ki jo smatra kot osnovo za pravilno tolmačenje prirodnih pojavov.

Tentamen philosophicum (1775) daje pregled izpitov, kakor so jih polagali dijaki ljubljanskega liceja. Ta spis nas seznanja s študijsko in

izpitno snovjo zavoda in potrjuje močan vpliv Boškovića pri problemih filozofije, fizike in matematike.

V publikaciji *Assertiones* (1779) dobimo zopet potrdilo, da so na ljubljanskem liceju obravnavali izsledke Newtona, predvsem Boškovićevo teorijo teles, teorijo sil in ponazoritev v smislu slovite linije sil.

Podobno velja za anonimni rokopis *Institutiones Metaphysicae*. Spis vsebuje ontologijo, kozmologijo, psihologijo in naravno teologijo. Ker niso ohranjena izvajanja iz fizike, kjer so po tedanjem običaju razpravljali o principih teles, moremo rekonstruirati to teorijo le iz nekaterih mest v ontologiji in kozmologiji. Ta mesta zadoščajo, da ugotovimo tudi tu odločen pristanek na Boškovićeve rezultate. Obravnava problema o prostoru in času pa ne sledi Boškoviću, temveč Wolfu. Na ljubljanskem liceju so bili posredovalci Boškovićevih idej tudi prej imenovani Biwald, ki je sam tu deloval, nadalje Horvath in Storchenau, čigar spise so uporabljali študentje kot pomožno čtivo.

Ambrozij Redeskini, r. 1746 v Ajdovščini (latinizirano De Haidovio), kapucin, u. 1804 v Gorici. Njegov rokopis vsebuje logiko, ontologijo, kozmologijo, naravno teologijo in fiziko (splošno in posebno). Značilno za spis je, da je poudarek na prirodni filozofiji in fiziki. Oprt na Boškovića je izdelal Redeskini celotno problematiko prirodne filozofije, upoštevajoč potankosti njegove teorije in njih konsekvence; spis ima 5 tabel tekst pojasnjujočih geometričnih in fizikalnih slik. V ontologiji je viden skotistični vpliv.

F. S. Karpe, r. 1747 v Ljubljani, profesor filozofije na univerzi v Olomucu, Brnu in Dunaju, u. 1806 na Dunaju. Karpe je pristaš prosvetljenske filozofije; celotno filozofsko problematiko podaja obširno in pritegne mnogo filozofsko zgodovinskega gradiva; v prirodni filozofiji se je odločil za dinamski pogled na svet, pristal je na Boškovićeve nauke in je izrecno odklonil Leibnizov koncept monadologije.

Čeprav dobimo v navedenih spisih mnogo tega, kar je dediščina preteklosti, je njih bistvena in najbolj zanimiva stran ravno pristanek na teorije Newtona in njih izpopolnitev v Boškovićevem sistemu. Ta pristanek je povsod ugotovljiv, ponekod naravnost navdušen. Do sedaj navedeni avtorji so torej Boškovićeve pristaši, posredovalci njegovih epohalnih zamisli.

Bošković si je pridobil velik ugled v znanstvenem svetu, v priznanje za svoje delo je postal član mnogih akademij znanosti. Vzbudil pa je tudi mnogostranski, nepopustljiv odpor. Tako smo dospeli do njegovih

nasprotnikov. Prišlo je do trenj med raziskovalcem z obilico originalnih zamisli, z daljnimi cilji, z željo, da se reformira študij matematike, fizike, filozofije in nekaterimi predstavniki stare sholastične doktrine z ustaljenim študijskim postopkom. Kot znano je pripadal Bošković jezuitskemu redu, šolal se je najprej v Dubrovniku, nato v Rimu, kjer je že za časa svojih študij prevzemal funkcije učitelja, od leta 1740 pa je bil profesor matematike na Rimskem kolegiju. Ker je pri odločujočih zaman iskal razumevanja in so ostale njegove pobude neupoštevane, se ga je lotilo globoko razočaranje in nezadovoljstvo s svojim okoljem. Njegovo razpoloženje in tamkajšnje razmere spoznamo iz Boškovićevih pisem, napisanih njegovemu bratu, ki ga je supliral v kolegiju.*

Dne 30. avgusta 1759: Morem Vam reči samo to, da sem opustil sleherno željo in namen vrniti se v Rim... ki mi postaja skrajno zoprno (*Vi posso dir solo questo, che io avevo depresso tutta la voglia e il pensiero di tornare a Roma... che mi riusciva odiosissima*); 6. aprila 1760: Verjemite mi, da me kar mrazi ob misli, da se moram vrniti tja in da sem izgubil za tisto hišo vso ljubezen (*Crediatemi, che gelo al pensare, che vi devo tornare, ed ho perduto per cottesta casa tutto l'amore*); podobno se izraža v pismu z dne 28. aprila 1760. Da je bil nagib za tako razpoloženje nevzdržno stanje v študijskih vprašanjih, tudi v francoskih kolegijih, izpričujejo naslednja pisma: 31. marca 1760. *A ne možeš vjerovat kako malo znadu od filozofije, i matematike, i kako sramotne objecioni činu suproč filozofiji od Newtona. Jedan otac koji je profesur od Teolodžije držim Morale, i koga su stimali, štampo je jedno libro suproč filozofiji od Newtona. Tako je to sramotna stvar, da se i ovi neprijatelji Newtonovi sramuju*.* Nadalje 6. aprila 1760: tisti, ki so mi naklonjeni, ne štejejo, s strani tistih, ki odločajo, bodo študijske zadeve slabo končale (*Quelli, che l'anno la bonta per me, non contano, e le cose di studio per parte di que', che contano, finiranno di andar in mal' ora*). Končno pismo od 28. aprila 1760: Odkrito Vam povem, da sem za Rimski kolegij izgubil vso ljubezen... Služil sem rad tej hiši, dokler sem imel upanje, da se bo tamkajšni študij izboljšal, zavaljo stanja kot je, sem izgubil vso ljubezen (*Io vi dico liberamente, che pel Collegio Romano ho perduto tutto l'afetto... Ho servita cottesta casa con genio, finche ho avuta speranza, che gli studj costì pigliano una piega migliore: andando le cose, come vanno, ho perduto tutto l'afetto*). V korespondenci dobimo še več mest, kjer prikazuje kritično dane razmere.

* Grada za život i rad Rudžera Boškovića II. Izdao i uredio Željko Marković. Zagreb 1957.

* Transkripcija hrvaškega teksta po originalnem pravopisu.

Predstojniki so se bali, da jim bo Bošković z Newtonovimi teorijami pokvaril mladino, lahko tudi dostavimo: z lastnimi izsledki, s svojim »novim svetom«, kakor je sam imenoval svojo teorijo prirodne filozofije. Zato so se nasprotniki borili proti njemu s skepso, z nesmiselnimi argumenti, z neutemeljenim zavračanjem.

Zanimiv vir k vprašanju o Boškovićevih nasprotnikih je tudi že omenjeno delo Burkhäusera *Theoria corporis naturalis principiis Boscovichi conformata*. V predgovoru piše Burkhäuser takole: »...njegovo ime uživa pri vseh kulturnih narodih do malega tolikšen sloves kakor ime Filozofija samo. Vendar tega izrednega moža ne hvalijo vsi: Še zmeraj je najti godrnjavse, ki ga prezirajo (*contemnunt*), ki ga izžvižgavajo (*exploodunt*); so, ki ga celo žolčljivo napadajo (*cum stomacho reprehendunt*); so naposled tudi ljudje, ki mu očitajo, da je pravo filozofijo do jedra pokvaril ali na glavo postavil (*sunt etiam qui sanam philosophiam ab ipso penitus corruptam aut eversam queruntur*)«. Ta težki očitek skuša Burkhäuser na podlagi osebne skušnje razložiti, pojasniti. Po njegovem mnenju je prišlo do napačnih sodb in ocenjevanj Boškovićevih teorij zavoljo nepoznanja njegovih originalnih tekstov, zavoljo predsodkov, ki so nastali na podlagi nejasnih, neurejenih, napačnih podatkov, zavoljo nespretnih posnetkov Boškovićevih teorij, kot nagib nasprotovanja dopušča celo grdo nevoščljivost (*turpis invidia*); na ta način da si predstavljajo mnogi odličnega moža kot pravo spako in grozljivo nakazo (*deformem et horribilem*).

Da so bili Boškovičevi nasprotniki napadalni, sklepamo lahko tudi iz spisov navedenih njegovih somišljenikov, kjer dobimo pogosto izraze kot tabori nasprotnikov (*castra adversorum*), kriki nasprotnikov (*clamores adversorum*), povedano je celo, da sprejemajo nasprotniki Boškovičevo filozofijo le s krohotom. Imena nasprotnikov v spisih niso navedena, po vsi verjetnosti so bili tedaj znani zagovorniki starih stremljenj, sholastične protinewtoniansko usmerjene stranke. Würzburški očitek, da je Bošković pravo filozofijo do jedra pokvaril ali na glavo postavil, zadeva brez dvoma njegovo teorijo o dinamskem atomizmu, s katero se je bistveno oddaljil od aristotelsko sholastičnega hilemorfizma in tudi od Leibnizove monadologije.

Če pregledujemo spise po naših knjižnicah, ne dobimo — kolikor mi je znano — nobenega primera, ki bi spadal med Boškovičeve nasprotnike.

Poglejmo sedaj problematiko spisov. Ne nameravam probleme prirodne filozofije, kakor jih obravnavajo pisci, sistematično prikazati, temveč skušam naznačiti le to, kar je za celoto spisov značilno, bistveno;

s tem mislim predvsem na njih metodologijo in na obdelavo teorije o telesih.

Glede vprašanja metode so si avtorji edini, da je prava metoda za uspešno raziskovalno delo izredno važna. Zato puščajo ob strani zastarelo, kot pravijo »peripatetično« metodo, pri kateri da je prevladovalo silogistično, apriorno sklepanje. Nekateri se bavijo z metodo preteklosti obširneje, pokažejo njene pomanjkljivosti, nesmotrnosti, drugi se je le bežno dotaknejo; verjetno se jim ni več zdelo potrebno, da bi po delih Newtona še podrobneje govorili o tem vprašanju. Hočejo prostejšo, po silogizmih neovirano pot. V eni izmed knjig se glasi izhodišče: *methodo scholastica deserta*. Pomembna za pisce je usmeritev v smislu Newtona in Boškovića, ki je Newtona silno visoko cenil. Zato so prepričani, da je metodološki temelj skustvo, in sicer: dnevno, vztrajno opazovanje prirodnih pojavov, nadalje eksperiment, ki potrjuje ugotovitve opazovanj in jim daje sigurnost (nekateri pisci pritegnejo za tisto dobo napredna eksperimentalna dela Musschenbrocka in mnogo literature, nastale pod njegovim vplivom), nadalje indukcija. Za vzgled teh metodoloških prijemov postavljajo večkrat prav Boškovića, čigar sijajna opazovanja, poskusi in indukcija so čudovito pospeševali vse njegovo delo. Drugo skupino metod, dopolnitev prejšnjih, imenujejo *ratiocinandi via*. Izraz *ratiocinatio* ima v teh spisih različen pomen, namreč: razumski sklep, ki pa je lahko tudi zmoten in postane predsodek ali *vitiosa ratiocinatio*, nadalje pomeni analizo, sintezo, dedukcijo, sklep po analogiji, algebraini račun, geometrično demonstracijo in konstrukcijo. Vsem naštetim metodam je skupen njih neempirični, apriorni, racionalni značaj. Lahko rečemo: *ratiocinatio* pomeni tu toliko kot teorija. Pisci so torej prepričani, da pridemo do utemeljenih znanstvenih rezultatov le z združitvijo obeh poti: *observatio et ratiocinatio!* Da je bila metodologija že v 17. stoletju eno od temeljnih filozofskih vprašanj, seveda ne slučajno, kažejo že imena Galilej, Bacon, Descartes, Hobbes, Leibniz; videli so potrebo združitve in vsak je po svoje poskušal rešiti to vprašanje. Newton in Bošković sta ugotavljala nove oblike metodoloških prijemov in uporabljala sta jih na nov način. Sem spada Boškovićeve zahteve analitične dedukcije. Drugačnih posebnosti pisci ne navajajo. Pripomnim, da Boškovićeve uporaba metod še danes ni dokončno raziskana.

Rezultat teh prizadevanj je bilo prepričanje, da moremo govoriti o skustvu v dvojnem smislu, ali recimo o dveh stopnjah skustva: prva stopnja je tisto skustvo, ki nam ga daje neposredno naša čutnost, torej še nerazčlenjeno skustvo, ali skustvo, ki ga le ugotavljamo; druga stopnja je skustvo, h kateremu se povrnemo po izvršeni analizi, sintezi, dedukciji itd., to je skustvo, ki postane prav zaradi teh postopkov utemeljeno.

tako da ga ne le konstatiramo, temveč tudi razumemo. In to je pot znanosti.

Povezava skustvenih in matematičnih metod je imela pri Boškoviću svoj spoznavnoteoretični temelj. Spoznavanje mu je spojina čutnosti in razuma. Čutnosti je pripisoval pomembno mesto, v mnogem se je docela strinjal s senzualizmom Lockeja. Ker mu je čutnost izvor in osnova spoznavanja, je ostro zavračal teorijo o vrojenih idejah in je učil, da imamo brez dvoma ideje telesa, materije, snovne reči iz občutkov. Značilno zanj je nadalje, da je občutek objektivno pojmoval, torej kot učinek realitete izven nas na naša čutila; ne v subjektivnem smislu Berkeleyja. Odnos razuma do čutnosti je določil kot neobhodno odvisnost razuma od čutnosti. Čutnost daje podobo o svetu, razum se opira na te podatke, gre pa preko njih, jih preveri, popravlja in tako ugotavlja, kaj je bistvo reči, sveta in delovanja sveta. Tako vidimo, da je bila povezava metod pri njem utemeljena v sintetični naravi spoznavanja, ki ugotavlja in dokazuje. Boškovičevi somišljeniki se na splošno niso podrobno ukvarjali s temi analizami, le redko in nepopolno so jih prikazovali, vendar so pristajali nanje, saj spadajo k zamisli celotnega sistema (n. pr. k teoriji o nerazsežnem atomu, o dozdevnem udaru dveh gibajočih se teles itd.).

K teoriji teles. Za predloženo literaturo je značilno, da navaja iz zgodovine filozofije raznovrstne rešitve tega vprašanja, ki osvetljujejo lastno stališče piscev, se pravi Boškovičevo stališče. V tej zvezi je zelo zanimivo, da komaj omenjajo teorijo o materiji in formi (*hyle, morphe*), to osnovo aristotelsko sholastične filozofije; nekateri pisci jo molče preidejo. Na kratko prikazujejo predstavnike atomizma: Demokrita, Epikura, Lukreca, Gassendija in opozarjajo na pomanjkljivosti teh teorij. Kot »recentiores« se seveda delj pomude pri Descartesu. Odklonijo njegovo pojmovanje substance (kot *ens extensum*), teorijo o udaru in vrtničastem gibanju, v celoti zavrnejo podobo kartezijanskega sveta, prikazujejo nasprotja med šolo Descartesa in Newtona. V zvezi z Boškovićem so pozorni predvsem na Leibnizove in Newtonove teorije. Ndrobno pokažejo, kaj ima Bošković skupnega s tema dvema sistemoma, v čem se razlikuje od obeh, v čem jih prekaša. V kako tesnem stiku so z izvajanji Boškovića, nam pričajo takele formulacije: *ex ipso adnotabo, consularur Boscovichius, quod a viro clarissimo accepimus* in podobno.

V središču razpravljanja o teoriji teles stoji Boškovičev nauk o atomih kot centrih sil, ki so osnova teles. V tej zvezi prikazujejo Leibnizovo monadologijo; omenjajo, da je Bošković sprejel od Leibniza teorijo primarnih, enovitih, nerazsežnih elementov, da pa se je odločno zoperstavil teoriji o metafizičnih točkah. Pojasnjujejo tudi, da pri Boškoviću ne gre za »le« matematične točke, ki so izven realnosti (*non sunt puncta*

mathematica, quae carent reali existentia) in navajajo mesta, iz katerih je razvidno, da so Boškovičevi elementi geometrične, torej nerazsežne točke, od koder pa izhajajo aktivne, realne sile (*puncta physica, realia, vi motrice praedita*). Realitetni značaj Boškovičevega koncepta je viden iz nauka: take fizikalne točke učinkujejo na naša čutila, vzbujajo tam gibanje, ki izzove — preneseno v možgane — občutke. Sem spada tudi prej naznačena analiza občutka. Komentarji Boškovičevih somišljenikov podčrtavajo torej realitetni značaj njegove prirodne filozofije in jo s te strani distancirajo od idealistične monadologije Leibniza.

In končno Newton. Avtorji predloženih tekstov so bili povečini sprva pripadniki Newtona, sledili so Boškoviću, ko so se prepričali o prednostih njegovega sistema. Nedvomno je njihova najbolj napredna poteza razumevanje za veliki pomen obeh mislecev, pripravljenost, osvojiti si znanstvene rezultate obeh. Pisci povedo, da je Boškovič sprejel od Newtona privlačne in odbojne sile, takoj pa dostavijo, da se mu je posrečilo te sile točneje določiti, da jih je reducirjal na eno, prvobitno silo, ki deluje po določenem zakonu v razdaljo; formuliral je enoten, vrhovni zakon sil in ga je uporabljal za razlago tako rekoč vseh prirodnih pojavov, namreč neprodinosti, gibljivosti, razteznosti, deljivosti, prožnosti, trdnosti, tekočnosti, težnosti itd. S tem je šel Boškovič — pravijo — bistveno preko Newtona, to je največja prednost njegovega sistema. To je Boškovičev »novi svet«. Navedena vprašanja so obdelana dosti izčrpno in pregledno. Nekateri spisi podajajo tudi obširno vse sem spadajoče račune, prav tako geometrične ponazoritve, posebno njegovo »slovito linijo sil«. Med nasprotniki pa najdemo celo take, ki so kar naprej razlagali prirodna dogajanja s »temnimi, prikritimi silami« (*facultates occultae*). Boškovičevi izsledki so jim bile le nepotrebne novotarije.

V okviru teorije o telesih je torej za naše avtorje značilno naslednje: ne dobimo poskusov približati Boškovičeve pozicije sholastični teoriji hilemorfizma, zavračajo idealistično prirodno filozofijo v smislu Leibniza, svoj pristanek dajejo Newtonu in zlasti Boškoviću: edinstvenemu, slavnemu mislecu, velikemu filozofu (kakor ga imenujejo), ki je šel s svojim delom preko Newtona in je ustvaril novo prirodno filozofijo.

Omejim se na podane misli, v katerih se izraža njegov vpliv. To je splošna karakteristika spisov. Ugotovimo pa seveda tudi posebnosti: v različni obravnavi nekaterih problemov, n. pr. prostora in časa, v načinu dokazovanja, komentiranja posameznih teorij, v osebni zanimanju pisca za posamezna vprašanja itd. Če hočemo dobiti celotno, zaključeno podobo Boškovičevega vpliva v naznačeni smeri, je potrebno, da naše sem spadajoče gradivo sistematsko dopolnimo in preiščemo.